

Svitlana Molochko – Teacher of the Highest Category, Head of the Department of Philological Disciplines and Their Teaching Methods, Methodologist at the Department of Socio-philological Disciplines, K.D. Ushynskyi Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education; Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language, Literature and Journalism, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine).

Research interests: the study of literature in interconnection to related arts; the culture of Ukrainian speech; the methods of training applicants for education for the External Independent Assessment (National Multi-subject Test); the competency-based approach to teaching language and literature, etc.

Світлана Молочко – учителька вищої категорії, завідувачка кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання, методистка відділу суспільно-філологічних дисциплін, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського; старша викладачка кафедри української мови, літератури та журналістики, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна).

Наукові інтереси: вивчення літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв; культура українського мовлення; методика підготовки здобувачів освіти до ЗНО (НМТ); компетентнісний підхід до викладання мови і літератури тощо.

ORCID: 0009-0005-4035-2291

E-mail: molochkosvitlana@gmail.com

STUDY OF UKRAINIAN LITERATURE IN CONNECTION WITH RELATED ARTS IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL (ACCORDING TO THE PRINCIPLES OF CONTINUOUS EDUCATION)

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІЗ СУМІЖНИМИ ВИДАМИ МИСТЕЦТВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (ЗА ПРИНЦИПАМИ НАСТУПНОСТІ В БЕЗПЕРЕРВНІЙ ОСВІТІ)

The purpose of the article is to reveal the essence of the artistic context of studying Ukrainian literature, to present the components of the Ukrainian literature teaching methods in connection with related types of arts, particularly music and pictorial arts, types of creative tasks considering modern educational vectors for developing a competent speaker and reader, in particular the applicants' for higher education cultural competence formation and observance of the principles of continuity in education in accordance with the conditions of the New Ukrainian School formation.

Methodology. In the course of the research, a complex of methods was used: theoretical analysis of methodics literature to clarify the key concepts of the study, synthesis and generalization to substantiate the relevance of the analyzed issue, description of the theoretical basis of the research, and formulating of the conclusions; a systematic approach to establish a complex interaction between the means of different types of arts that are represented in the studied issue; empirical methods (comparison, observation, modeling).

Scientific novelty. The scientific novelty is in the fact that elements of the author's Ukrainian literature teaching methods in connection with related types of arts have been proposed, which is consistent with the latest approaches to teaching subjects of the language and literature educational field in the conditions of the New Ukrainian School – the formation of a competent, competitive individual of the 21st century. The presented methodics elements can be used in the educational process in primary, secondary and higher school as the implementation of the ideas of an integrated approach to studying literature in connection with the related types of arts, formation of a holistic worldview in the applicants for higher education; the research ideas can be further explored in the subsequent studies on the problems of the cultural competence formation in young generation representatives of the New Ukrainian School.

Conclusions. The results of implementing the Ukrainian literature teaching methods in connection with related types of arts, particularly music and pictorial arts, testified that the applicants for higher education understand the literary work more deeply if they are offered works with other means of imagery (including those recommended in the «Artistic Context» section), when transferring the subject of study into different sign systems promotes the development of imaginative thinking and a deeper understanding of the phenomena of the surrounding reality depicted in the literary work. The obtained results provide grounds for the active implementation of the Ukrainian literature teaching methods in connection with other types of arts as a component of forming a competent, harmoniously developed personality of the 21st century.

Keywords: Ukrainian literature, artistic context, interconnection, holistic artistic image, intentional.

Мета статті – розкрити сутність мистецького контексту вивчення української літератури, презентувати складники методики вивчення української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв, зокрема музичним і образотворчим, види творчих завдань з урахуванням сучасних векторів в освіті щодо розвитку компетентного мовця і читача, зокрема формування культурної компетентності здобувачів освіти та дотримання принципів наступності в навчанні згідно з умовами становлення Нової української школи.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс методів: теоретичний аналіз методичної літератури для з'ясування ключових понять розвідки, синтез та узагальнення для обґрунтування актуальності аналізованого питання, опису теоретичного підґрунтя дослідження, формулювання висновків; системний підхід для встановлення комплексної взаємодії між засобами різних видів мистецтв, що мають місце в досліджуваному питанні; емпіричні (порівняння, спостереження, моделювання).

Наукова новизна полягає в тому, що запропоновано елементи авторської методики вивчення української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв, що суголосно з новітніми підходами до викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі в умовах Нової української школи – формування компетентної, конкурентоспроможної особистості XXI століття. Презентовані елементи методики можуть бути використані в освітньому процесі в початковій, середній, старшій школі як реалізація ідей інтегрованого підходу до вивчення літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв, формування в здобувачів освіти цілісної картини світу; ідеї дослідження можуть бути продовжені в подальших розвідках із проблем формування культурної компетентності представників молодого покоління Нової української школи.

Висновки. Результати впровадження методики вивчення української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв, зокрема музичним і образотворчим, засвідчили, що здобувачі освіти глибше розуміють літературний твір, якщо їм пропонують твори з іншими засобами образотворчості (зокрема рекомендовані в рубриці «Мистецький контекст»), коли перенесення предмета вивчення в різні знакові системи сприяє розвитку образного мислення, глибшому усвідомленню явищ навколишньої дійсності, змальованих у літературному творі. Отримані результати є підставою для активного впровадження методики вивчення української літератури у взаємозв'язку з іншими видами мистецтв як компонента формування компетентної, гармонійно розвиненої особистості XXI століття.

Ключові слова: українська література, мистецький контекст, взаємозв'язок, цілісний художній образ, інтенціонал.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. У період інноваційного вдосконалення парадигми освіти – становлення Нової української школи – надзвичайно важливо сформувати в молодого покоління предметні і ключові компетентності, наскрізні вміння, що допоможуть кожній особистості стати конкурентоспроможною, гармонійно розвиненою. У Державному стандарті базової середньої освіти (2020) в окресленні мети мовно-літературної освітньої галузі знаходимо чіткі орієнтири на сучасні вектори, а саме: «розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень». Як бачимо, навчання мови і літератури передбачає певний полікультурний взаємозв'язок. Серед ключових компетентностей, які формуємо в учня початкових класів (як зазначено в Державному стандарті початкової освіти (2018)), є культурна, що «передбачає залучення до різних видів мистецької творчості (образотворче, музичне та інші види мистецтв) шляхом розкриття і розвитку природних здібностей, творчого вираження особистості» (с. 5), що суголосно з позиціями, прописаними в Державному стандарті базової середньої освіти (2020), про «наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва» (с. 6). А під час вивчення української літератури такий синтез є логічним і виправданим, адже мистецтво мови та мова мистецтва звучать суголосно, у художніх образах відображаючи картини життя. І саме системне опанування предметів мовно-літературної освітньої галузі допомагає сформувати патріота, збагатити внутрішній світ молодого людини, підвищити рівень її загальної культури, а також розвинути її інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки, самостійність

мислення, що допоможе в майбутньому особистості самореалізуватися.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Наукове обґрунтування принципів взаємодії мистецтв як засобу інтенсифікації процесу вивчення української літератури було здійснене О. Бандурою, Л. Бондаренко, Ю. Бондаренком, А. Вітченком, Н. Волошиною, Н. Гоголь, Н. Логвиненко, О. Мазуркевичем, М. Машенком, Д. Наливайком, В. Острогорським, Є. Пасічником, Г. Токмань, В. Шуляром та ін.

Теоретико-методичне обґрунтування концепції вивчення української літератури у взаємозв'язках із суміжними видами мистецтв, визначення механізмів та умов ефективності сприймання літератури представлено в дослідженнях С. Жили. Науковиця рекомендує розглядати літературні твори «в контексті загального культурного руху на певному етапі, у зв'язках із живописом, музикою та іншими видами мистецтва» (Жила, 2004, с. 3), доводить важливість комплексного підходу до використання культурологічного впливу різних видів образотворчості в процесі вивчення літератури, необхідність формування в особистості цілісної картини світу» (Жила, 2004, с. 7).

Література як складова художньої культури презентована у дослідженнях З. Шевченко, де зазначено, що вивчення літератури в школі не можливе поза зв'язками з іншими видами мистецтв, адже література є тим шкільним предметом, який дає можливість говорити про внутрішні закони мистецтва й виконує функцію естетичного виховання (Яценко & Шевченко, 2012, с. 31).

Художню літературу в контексті світової культури репрезентовано в програмі спецкурсу для профільної школи (Яценко & Шевченко, 2012). Мистецький контекст як методологічний принцип інтеграції в процесі вивчення художніх творів у старших класах представляє Т. Яценко (2020), пропонуючи досвід програмо- і підручничотворення в оновленому змісті сучасної шкільної літературної освіти, акцентуючи «на концептуальному твердженні про аналіз та інтерпретацію художнього твору як мистецького явища, що передбачає врахування його естетичної сутності, розгляд крізь призму ключових ідей певного художнього напрямку, стильової течії, які художньо втілюють сформовану в свідомості письменника концепцію світу й людини конкретної історично-культурної доби» (с. 238).

Однак ціла низка аспектів цієї проблеми ще недостатньо опрацьована.

Потребує глибшого представлення практичний аспект застосування елементів методики вивчення української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв (зокрема музичним і образотворчим), аналіз і представлення рубрики «Мистецький контекст» у модернізованих (2017) і модельних (2022–2024) програмах з української літератури, що демонструє методичний підхід до викладання літератури не як ізольованої, замкненої системи, а як мистецтва слова, що допомагає створювати цілісну картину життя через художні образи, що має особливий вплив на емоційну сферу школярів, сприяє естетичному вихованню, кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Формулювання цілей статті.

Актуалізація проблеми реалізації сучасних інноваційних підходів до навчання української літератури; розкриття сутності мистецького контексту вивчення української літератури, презентація складників методики вивчення української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв (музичним й образотворчим), видів творчих завдань, які можна запропонувати учням як один зі способів формування їх культурної компетентності; розкриття методичного потенціалу чинного програмового забезпечення шкільного курсу української літератури (зокрема змістове наповнення рекомендаційної рубрики «Мистецький контекст»).

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Для реалізації мети дослідження було застосовано комплекс методів: теоретичний аналіз методичної літератури для з'ясування ключових понять розвідки, синтез та узагальнення для обґрунтування актуальності аналізованого питання, опису теоретичного підґрунтя дослідження, формулювання висновків; системний підхід для встановлення комплексної взаємодії між засобами різних видів мистецтв, що мають місце в досліджуваному питанні; емпіричні (порівняння, спостереження, моделювання), що базуються на власному досвіді навчання української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв (музичним та образотворчим) у закладах загальної середньої та вищої освіти; результатами роботи в складі робочої групи Міністерства освіти і науки України з модернізації програм з української літератури для учнів 5–9 класів (голова робочої групи) (*Українська Література*, 2017); 10–11 класів, рівень стандарту (заступник голови) (Мовчан та ін., 2017), коли нами

було запропоновано ввести до програм рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст»); у складі робочої групи МОН зі створення модульної навчальної програми (з урахуванням освітніх втрат) (2024) на основі модернізованих і модельних програм Нової української школи (*Українська Література*, 2017; Чумарна & Пастушенко, 2021; Яценко та ін., 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначальним складником своєрідного індексу людського розвитку є культура, що є показником успішності як окремої особистості, так і країни в цілому, а збереження культурної ідентичності української нації в умовах глобалізації світу вкрай важливе. Тому сформувати компетентного читача, який уміє через художню літературу (що перебуває у взаємозв'язку з іншими видами мистецтва) розширювати коло своїх культурних інтересів, є важливим завданням навчання української літератури.

Існують філософські погляди на питання всеосяжності поняття слова. Так, О. Лосєв у цілісній системі розглядає літературу (зокрема поезію), музику, живопис як види мистецтва, найближчі до першомистецтва, адже за своєю природою і внутрішньою структурою вони споріднені. Наприклад, музика є слово і вираження, а отже, ідея про оформлювальну роль слова по відношенню до музики може бути спроектована всередину самої музики: музика включає в себе свій логос (Карпенко, 2016). Ця думка суголосна із сучасними науковими підходами до викладання літератури в мистецькому контексті.

У вузькому розумінні поняття «контекст» трактується як фрагмент дійсності, який відображається в інформації; у літературознавчій науці розглядається як методологічний принцип сприйняття культурних явищ, які можуть бути підґрунтям до контекстного трактування художніх творів. Сучасна методична наука досліджує складні й глибокі взаємозв'язки художньої літератури з іншими видами мистецтва як істинну форму її реального буття (Яценко, 2020).

Проте варто зазначити, що часто педагоги помилково сприймають мистецький контекст як паралельно представлені твори інших видів мистецтва, що слугують своєрідним тлом для літературного. Тому й виникає проблема інтерпретації літературного твору у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв, а не через формальний тематичний збіг. Формування в здобувачів освіти умінь інтерпретувати літературний

твір із залученням засобів суміжних видів мистецтва сприяє цілісному сприйняттю твору в контексті художньої системи, літературного процесу (Яценко & Шевченко, 2012, с. 18).

Синтез мистецтв на уроках літератури є одним зі складників формування ключової компетентності «Обізнаність та самовираження у сфері/царині культури» (визначення 2017 року, запропоноване в модернізованих програмах 2017 року (за цими програмами у 2024/2025 навчальному році працюватимуть учні 8–11 класів)). Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (2018), Державного стандарту базової середньої освіти (2020) ця ключова компетентність має назву культурна.

Зробимо своєрідний екскурс у програми з української літератури кінця ХХ століття й розглянемо рекомендаційні рубрики в сучасних програмах: модернізованих 2017 року (відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 року) і модельних (відповідно до реалізації Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту базової середньої освіти (2020)).

Із прийняттям Незалежності України авторами шкільних програм з української літератури було запропоновано рубрики: «Літературні паралелі» і «Мистецькі діалоги» (Жила, 2004, с. 224), що передбачало активізацію умінь учнів розкривати художній образ / образи в різних видах мистецтва; утвердження української культури в загальноєвропейському і світовому контекстах. За часів міністра Д. Табачника вилучили ці рубрики, що можна розцінювати як приклад цілеспрямованого політичного кроку в знищенні українського мистецтва.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.01.2017 р. № 52 було здійснено оновлення навчальної програми з української літератури для учнів 5-9 класів (голова робочої групи – Молочко С.Р.) (*Українська Література*, 2017). «Мистецький контекст» (МК) – уведена нами рекомендаційна рубрика, у якій подано як класичні, так і сучасні зразки творів різних видів мистецтв (музичного, образотворчого, кіномистецтва, скульптури, архітектури тощо), з якими вчитель, на власний розсуд, може ознайомити учнів у процесі роботи над літературним твором.

Рубрика з такою ж назвою рекомендована і в програмі з української літератури для учнів 10-11 класів (наказ МОНУ № 201 від 10.02.2017 р.) як дотримання принципу наступності у векторах вивчення художньої літератури в школі (Мовчан та ін., 2017).

Наведемо деякі приклади. Під час вивчення твору Олександра Олеся «Микита Кожум'яка» у рубриці «Мистецький контекст» п'ятикласникам запропоновано переглянути мультфільм «Микита Кожум'яка» (2016; кіномистецтво). Під час аналізу творів Тарас Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...», «Садок вишневий коло хати...» (5 клас) можна розглянути репродукції картини Т. Шевченка «Селянська родина» (образотворче мистецтво); прослухати й інтерпретувати музичні твори на слова Т. Шевченка композиторів М. Лисенка, Я. Степового, Г. Хоткевича. А поетична творчість П. Тичини (зокрема твір «Гаї шумлять...») прозвучить суголосно з однойменним музичним твором Г. Майбороди. У 6 класі під час опанування теми «Пісні літературного походження», а саме розгляду твору «Ще не вмерла Україна...» П. Чубинського, не можна оминати музичної інтерпретації М. Вербицького. Вивчення теми «Суспільно-побутові пісні» (7 клас) супроводжують «Запорозький марш» М. Лисенка і картина «Чумацька валка» І. Айвазовського, що розширює кругозір у сприйнятті синтезу мистецтв. Композицію «Лебеді материнства» у виконанні «Bandurband» (музичне мистецтво) можна використати під час аналізу однойменного твору В. Симоненка (7 клас). Передати зв'язок із музичним мистецтвом героїчного епосу українського народу, зокрема думи «Маруся Богуславка», восьмикласникам допоможе однойменна опера М. Лисенка.

Літературу українського романтизму учні 9 класу краще зрозуміють завдяки музичним творам композиторів-романтиків Дж. Россіні, Ф. Шопена, Й. Брамса, С. Гулака-Артемовського та образотворчих шедеврів Ежена Делакруа, Франсіско Гойї, К. Брюллова.

Під час вивчення творчості І. Франка (10 клас, рівень стандарту) запропоновано музичні твори М. Лисенка, С. Людкевича, Б. Лятошинського, А. Кос-Анатольського та ін. до творів І. Франка, фортепіанну музику Ф. Шопена, а також ілюстрації А. Базилевича, «Сікстинська мадонна» С. Рафаеля, ілюстрації до збірки «Зів'яле листя» А. Чебикіна.

Твори Лесі Українки «Contra spem spero!», «Слово, чому ти не твердая криця...», «Мріє, не зрадь», «Стояла я і слухала весну...» (10 клас, рівень стандарту) рекомендовано подавати в тісному зв'язку із музикою П. Чайковського, Ф. Шопена, Т. Шумана, Л. Бетховена, живописними роботами І. Айвазовського і О. Мурашка – улюблених митців поетеси.

Пісні на слова О. Олеся в сучасному виконанні М. Бурмаки, О. Короля, гурту

«Кому вниз» рекомендовано під час вивчення поетичних творів митця («З журбою радість обнялась...», «Чари ночі», «О слово рідне! Орле skutий!..») (10 клас, рівень стандарту).

Творчість П. Тичини («Арфами, арфами...», «О панно Інно...», «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Одчиняйте двері...», «Пам'яті тридцяти» (11 клас, рівень стандарту) буде повніше представлена за умови взаємозв'язку з музичними творами Б. Фільца, М. Вериківського, П. Синиці, Г. Ляшенка на слова поета, роботами художників М. Жука, А. Петрицького, В. і Ф. Кричевських.

Ці приклади демонструють генетичний зв'язок між різними видами мистецтва, зокрема літературою (ліричними творами), музикою, живописом, які споріднені за своєю природою й внутрішньою структурою. Тому вважаємо, що аналіз художніх творів стає ґрунтовнішим, якщо через асоціації (звук, колір), пробуджені твором музичного та образотворчого мистецтва, створюється цілісний художній образ, який допомагає глибоко зрозуміти літературний твір.

Продовження ідей застосування мистецького контексту вивчення української літератури (рекомендаційна рубрика «Мистецький контекст») маємо в модельних навчальних програмах для учнів 5-6 класів (Яценко та ін., 2023). Укладачі програми зазначають, що специфіка літературного курсу зумовлена сутністю художньої літератури як виду мистецтва, а це створює своєрідну модель різноманітності людського буття в різних художніх образах.

Так, у 5 класі, у ході вивчення української народної казки «Яйце-райце» пропонують ілюстрації до цього твору художниці К. Штанко (образотворче мистецтво), а вивчення казки Івана Франка «Фарбований Лис» може супроводжувати анімація – однойменний мультфільм режисера-мультиплікатора О. Іванова. У 6 класі вивчати тему «Народні календарно-обрядові пісні, їх різновиди» неможливо без музичної інтерпретації, а саме відомого твору М. Леонтовича «Щедрик» та ін.

Реалізацію інноваційних ідей знаходимо в чинних підручниках з української літератури для учнів 5 класу НУШ, у яких автори пропонують відповідні рубрики: «У колі мистецтва» (автори: Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук), «Розвиваємо творчість» (М. Чумарна), «Мистецька скринька» (В. Архіпова, С. Січкара, С. Шило), «Завдання для розгляду твору в мистецькому контексті та з урахуванням міжпредметних зв'язків» (Т. Качак, О. Тебешевська) та ін. (*Шкільні підручники*, 2022).

Наприклад, мистецький контекст вивчення теми «Прислів'я та приказки – перлини народної мудрості» у програмі Т. Яценко та ін. (2023) супроводжується ілюстраціями В. Мельниченко й Г. Сокиринської. Задля цілісного сприйняття малих літературних жанрів у мистецькому контексті п'ятикласникам пропонують перелік питань і завдань, вибудований за своєрідним принципом градації, що виводить здобувачів освіти на висновки про взаємозв'язок між різними видами мистецтва (літературою і живописом).

Завдання, запропоновані учням 5-6 класів, укладено з дотриманням своєрідного психологічного принципу цієї вікової категорії – «дитя мислить образами, барвами, звуками»: активізують зорові й слухові рецептори здобувачів освіти, сприяють удосконаленню умінь порівнювати, синтезувати, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, розвивають образне мислення.

У підручнику з української літератури для 10 класу (автори Т. Яценко і А. Фасоля) методичний апарат орієнтує учнів на творчо-пошукову діяльність культурологічного спрямування. Наприклад, учням пропонують у парі чи групі підготувати опис однієї з картин українських художників М. Пимоненка та В. Орловського в контексті естетики реалізму; знайти інформацію про використання творчості І. Франка в сучасному мистецтві (музика, графіка, театр) і написати свої коментарі; дібрати аудіозапис композицій Л. ван Бетховена для музичного супроводу виразного читання вибраних епізодів із новели В. Стефаника «Камінний хрест» тощо.

Розгляньмо завдання (з методичним коментарем) і творчі прийоми, які ілюструють складники авторської методики викладання української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтва (музичним і образотворчим) (із власного досвіду викладання української літератури для здобувачів освіти різних вікових категорій).

Зазначимо, що в період інноваційних змін в освіті, упровадження нових методичних векторів більш популярними стають не репродуктивні, а компетентнісно зорієнтовані, творчі завдання. Пропонуємо деякі з них.

1. *Для учнів початкових класів.* Учитель демонструє світлину із зображенням квітів – лісових дзвіночків, написом назви поезії Павла Тичини «Хор лісових дзвіночків», опорними словами, які знадобляться під час роботи над ліричним твором (хор, дзвіночки, звуконаслідування) (Рис. 1).

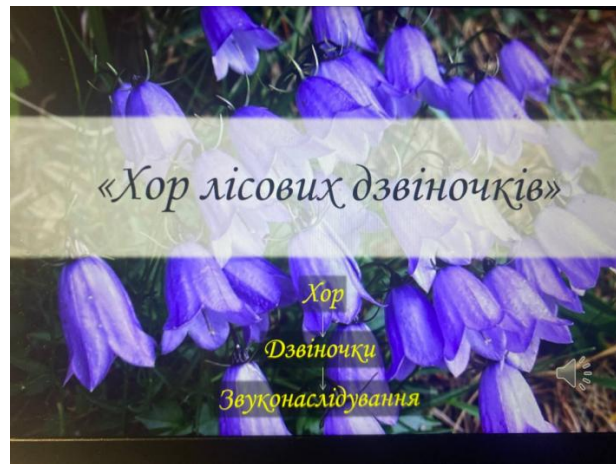

Рис. 1

Одночасно педагог демонструє дзвінок (предмет), «озвучує» його, хитаючи ним.

Ланцюжок запитань-відповідей:

– Ви чуєте, як звучить цей предмет. Як він називається? (*Дзвінок, дзвіночок*).

– Подивіться на світлину. Що ви бачите на ній? (*Квіти, написи, назву твору*).

– Ці квіти називаються лісові дзвіночки. Як ви гадаєте, чому? (*Вони формою схожі на дзвіночки*).

– А хор – це один виконавець чи багато? Шукаймо підказку на світлині. (*Хор – це багато виконавців*).

– А далі перенесемося в поезію Павла Тичини «Хор лісових дзвіночків». Під час читання звернімо увагу на своєрідне звучання, яке створюють особливі слова в ліричному творі («дінь-дінь», «день-день», «тінь-тінь»).

– Такі слова нагадують, наслідують певні звуки, тому й називаються звуко-наслідуванням.

Після роботи над аналізом поезії можна запропонувати учням завдання: намалювати ілюстрацію до поезії П. Тичини «Хор лісових дзвіночків», передавши художні образи, які створилися в уяві під час роботи над літературним твором; можливо й, придумати мелодію, яка зазвучала разом зі словом Тичини-«кларнетиста».

Отже, активізація зорових і слухових рецепторів посилює сприйняття літературного твору. Відповідна ритмо-мелодика поезії допомагає відчувати темпоритм, характер, сприяє створенню цілісного художнього образу.² Перед вами картина з подвійним змістом відомого українського художника й педагога О. Шупляка (Рис. 2). Назвіть перші два рядки поезії Т. Шевченка, які надихнули художника на написання цього полотна (7 клас). (*Відповідь: «Мені тринадцятий минало, / я пас ягнята за селом»*).

Рис. 2

3. Розгляньте картину А. Васнецова «Зимовий сон». З яким твором В. Підпалого ви асоціюєте це полотно? Які художні образи об'єднують ці два твори різних видів мистецтва? (8 клас).

Коментар. Живописне полотно А. Васнецова рекомендовано в рубриці

«Мистецький контекст» під час вивчення творчості В. Підпалого. Виконуючи запропоноване завдання, учні розширюють діапазон розуміння поняття «художній образ», визначаючи їх у творах різних видів мистецтва.

Рис. 3

4. Перед вами картина В. Васильківського «Козак у степу. Тривожні знаки» (Рис. 4). Ілюстрацією до якого вивченого вами літературного твору може слугувати це полотно? Свою думку аргументуйте (9 клас).

Коментар: Цей твір образотворчого мистецтва також запропоновано в рекомендаційній рубриці «Мистецький контекст» під час вивчення теми «Українські народні балади: «Ой летіла

стріла», «Ой на горі вогонь горить». Свій вибір відповідного літературного твору учень має обґрунтувати, співставивши різні види художніх образів, знайшовши не лише зовнішні позиції перетину, а розкривши глибину сюжетності, художні деталі у живописному і літературному творах.

Рис. 4

5. Розгляньте ілюстрацію Андрія Чебикіна до збірки Івана Франка «Зів'яле листя». (Рис. 5). Які ознаки авторського письменницького стилю передає ця робота художника? Свою відповідь підтвердіть прикладами різних художніх засобів (10 клас).

Коментар: можна формулювати запитання і в іншому ракурсі, звернувши увагу на змістове наповнення поетичної збірки Івана Франка «Зів'яле листя». Наприклад, провівши аналогію між трьома «жмутками», із яких

складається збірка, і зображенням на полотні художника жінок, у яких був закоханий Каменяр. Учні зможуть перенести характеристики Ольги Рошкевич («Одна несміла, як лілея біла...»), Юзефи Дзвонковської («Явилась друга – гордая княгиня...»), Целіни Зигмунтовської («Явилась третя – жінщина чи звір? Глядиш на неї – і очам приємно...») – зовнішність, риси характеру, їхній стиль спілкування з Іваном Франком – на створений А. Чебикіним образи.

Рис. 5

6. «Музичне малювання слова» і «словесне малювання музики» (із використанням фрагментів музичних творів різного характеру й темпу).

Розгляньмо на прикладі поезії Павла Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...» (11 клас) (Рис. 6). Перше читання твору може супроводжувати слайд-ряд, який міститиме зображення, що відповідають образам у поетичному творі. Це допоможе учням вибудувати порядок частин твору й у подальшому їх запам'ятовування на рівні асоціацій та аналогій (мнемо-технічний спосіб запам'ятовування).

У цей же спосіб дві паралельні лінії між лівими верхнім і нижнім слайдами «виведуть» здобувачів освіти на теоретичне

поняття «поетичний паралелізм» (світ природи – світ людини). Під час роботи над поезією пропонуємо учням для прослуховування фрагменти музичних творів (В. Моцарт «Симфонія № 40», П. Чайковський «Іспанський танець», Б. Лятошинський «Слов'янська увертюра», Л. Бетховен «Соната №17, Ч. III», Ф. Ліст «Мрії кохання»). Ставимо запитання:

– Який із запропонованих музичних фрагментів найвиразніше передає настрій ліричного героя? Чому?

Учні за виражальними ознаками музичного твору визначають відповідний музичний фрагмент, тим самим створюють цілісний словесно-музичний образ.

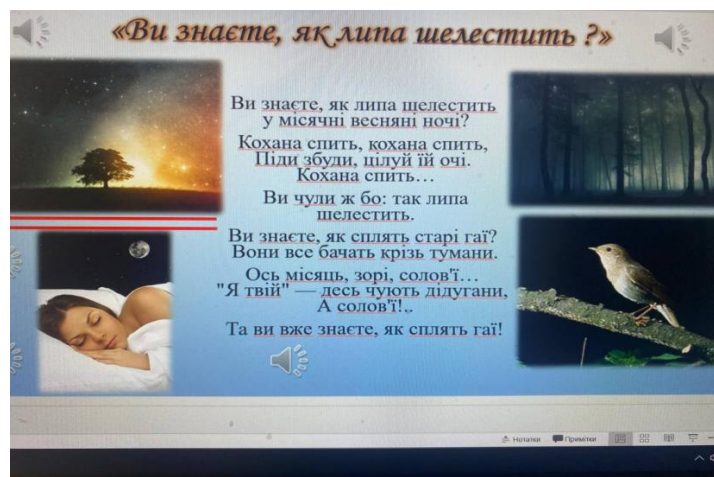

Рис. 6

7. Лінгво-музичне дослідження поезій (пояснення етимології слів через музичні терміни); наприклад, енгармонізм у творах Павла Тичини (цикл «Енгармонійне»), елегія як жанр у творчості Лесі Українки («До мого фортепіано»), Б.-І. Антонича (збірка «Три перстні»).

8. Дослідження змісту поезії через звукові та зорові асоціації, характеристика словесних і музичних образів, проведення паралелей між ними (диференціація слів-звуків, слів-кольорів). Наприклад, звукові образи: «хочу крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні», «стояла я і слухала весну» (Леся Українка); «Гомонять-бринять пісні / Голосні» (М. Вороний); «Арфами, арфами /– золотими, голосними обізвалися гаї / Самодзвонними», «Скрізь поточки як дзвіночки, жайворон /як золотий /З пере-ливами» (П. Тичина); «Сміються, плачуть солов'ї» (О. Олесь); кольорові образи: «Я на вбогім сумнім перелозі / Буду сіять барвисті квітки» (Леся Українка); «лине вся в прозорих шатах,/ У серпанках і блаватах», «А вона, як мрія сну /Чарівна, /Сяє вродою святою,/ Неземною чистотою, / Сміючись на пелюстках,/ На квітках/ Променистою росою» (Микола Вороний); «йде весна запашна квітами перлами закосичена» (Павло Тичина) тощо.

9. Створення цілісного художнього образу (інтенціоналу) через визначення нейтрального значення, музичної та кольорової асоціацій. Наприклад,

– «шумлять щасливі води» (яскраво «розфарбований» метафоричний епітет із твору М. Рильського «Молось і вірю...»); нейтральне значення – шуміти – «видавати, утворювати шум», переносне – «проходити жваво, бурхливо» (про життя, молодість); щасливий – «який має щастя, зазнав щастя, радості»; вода – «прозора безбарвна рідина»; кольорова асоціація – світлі, небесно-сині кольори; музична асоціація – весела швидка мажорна мелодія; інтенціонал – молодечий оптимізм, життєдайна енергія.

– «грізні чорні хмари» (Леся Українка): нейтральне значення – скупчення крапельок води, льоду; музичне звучання – гучний звук (можливо, грім) у передчутті дощу; художня асоціація – темні, сірі, холодні кольори; інтенціонал – негаразди, недоля, проблеми України й людини-митця.

– «дощі ваші дрібненькі» (Леся Українка): нейтральне значення – атмосферні опади; музичне звучання – тиха гра на стакато; художня асоціація – сірі, похмурі, темні кольори; інтенціонал – сльози людини.

10. «Живописна асоціація» (із запропонованих творів образотворчого мистецтва (наприклад, дві картини І. Айвазовського, на одній із яких змальовано бурхливе море (шторм) (Рис. 7), на другій – спокійне (штиль) (Рис. 8). Працюючи над аналізом поезії І. Франка «Гімн», пропонуємо учням дати аргументовану відповідь на запитання: «На якій із картин краще передано «дух вічного революціонера?» та ін.

Рис. 7

Рис. 8

Подібні завдання дають змогу застосувати знання з різних видів мистецтв під час вивчення української літератури, синтезувати різні інструменти образотворчості для кращого розуміння літературного твору й підтверджують думку щодо важливості різновекторного розвитку особистості здобувача освіти.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, вивчення української літератури у взаємозв'язку із суміжними видами мистецтв сприяє підвищенню рівня IQ учнів, розвитку логічного, критичного, образного мислення, уяви (адже відбувається перенесення предмета вивчення в різні знакові системи), уміння зіставляти й аналізувати твори різних видів мистецтв у синтезі, взаємодії, що допомагає пізнавати світ художньої літератури і доквітля в цілому у створенні цілісних образів, народжених через аналогії, асоціації, із застосуванням мнемотехнічного способу запам'ятовування. Це

сприяє глибшому усвідомленню явищ навколишньої дійсності, змальованих у літературному творі, створенню й розумінню загальної картини світу, адже підвищує рівень культури здобувачів освіти, формуючи їх культурну компетентність.

Отримані результати є підставою для активного впровадження методики вивчення української літератури у взаємозв'язку з іншими видами мистецтв як компонента формування культурної компетентної, гармонійно розвиненої особистості.

У перспективі варто приділити увагу аналізу творів різних видів мистецтв, запропонованих у рубриці «Мистецький контекст», представлений у модельних навчальних програмах (відповідно до Концепції «Нова українська школа» (2016)), модернізованих програмах, оновлених відповідно до компетентнісного потенціалу освітнього процесу у 2017 році, та їхній практичній реалізації в підручниках з української літератури різних авторських колективів.

Список використаних джерел

- Волошина, Н. Й., & Жила, С. О. (2004). Твори споріднених галузей мистецтва на уроках літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*, 2, 2–5.
- Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів № 898. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів № 87. (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>

- Жила, С. О. (2004). *Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи*. Деснянська правда.
- Карпенко, О. О. (2016). Філософське осмислення музики у творчості О. Лосєва. *Грані*, 3, 49–54.
- Мовчан, Р. В., Молочко, С. Р., Дроздовський, Д. І., Коваленко, Л. Т., Фасоля, А. М., & Цимбалюк, В. І. (2017). *Українська література. 10-11 класи: Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів*. https://svitliteraturu.com/board/programi/programa_z_ukrajinskoji_literaturi_dlja_10_11_kl_riven_s_tandartu_2017/3-1-0-295
- Молочко, С. (2004). «...Не людина, а музика»: Система уроків вивчення творчості Павла Тичини у взаємозв'язку з музикою. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*, 1, 37–50.
- Молочко, С. Р. (2016). Вивчення української літератури у взаємозв'язку з музичним мистецтвом у світлі ідей Ніли Волошиної. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*, 140, 248–252.
- Молочко, С. (2023). Формування культурної компетентності здобувачів освіти в процесі вивчення української літератури. В Т. О. Яценко (Ред.), *Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство: XI Волошинські читання, матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (с. 145–152). Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України.
- Українська література. 5-9 класи: Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів*. (2017). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf>
- Чумарна, М. І., & Пастушенко, Н. М. (2021). *Українська література. 5-6 класи: Модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти*. https://drive.google.com/file/d/1MRfi5sRENH_yVuxtZ_Lh0IyYvHPKekP9/view
- Шкільні підручники*. (2022). https://pidruchnyk.com.ua/5klas/ukr_literatura5/
- Яценко, Т. О. (2020). Мистецький контекст в оновленому змісті сучасної шкільної літературної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки»*, 48, 238–245. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722004/>
- Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Слижук, О. А., Тригуб, І. А., Качак, Т. Б., Кизилова, В. В., Овдійчук, Л. М., Дячок, С. О., & Макаренко, В. М. (2023). *Українська література. 5-6 класи: Модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти*. https://drive.google.com/file/d/1NJyC96_f3hglHcWCTP6Q2ixXJv3ehLxb/view
- Яценко, Т. О., & Шевченко, З. О. (2012). *Художня література в контексті світової культури*. Педагогічна думка.

References

- Chumarna, M. I., & Pastushenko, N. M. (2021). *Ukrainska literatura. 5-6 klasy: Modelna navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Ukrainian Literature. Grades 5-6: The Model Curriculum for Institutions of General Secondary Education]. https://drive.google.com/file/d/1MRfi5sRENH_yVuxtZ_Lh0IyYvHPKekP9/view [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity* [State Standard of Basic Secondary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv № 898. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity* [State Standard of Primary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv № 87. (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Karpenko, O. O. (2016). Filosofske osmyslennia muzyky u tvorchosti O. Losieva [Philosophical Understanding of Music in the Works of O. Losiev]. *Hrani*, 3, 49–54 [in Ukrainian].
- Molochko, S. (2004). «...Ne liudyna, a muzyka»: Systema urokiv vyvchennia tvorchosti Pavla Tychyny u vzaiemozviazku z muzykoiu [«...Not a Person, but Music»: A System of Lessons for Studying the works of Pavlo Tychyna in Relation to Music]. *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*, 1, 37–50 [in Ukrainian].
- Molochko, S. (2023). Formuvannia kulturnoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity v protsesi vyvchennia ukrainskoi literatury [Students' Cultural Competence Formation in the Process of Studying Ukrainian Literature]. T. O. Yatsenko (Ed.). *Shkilna literaturna osvita: tradytsii i novatorstvo: XI Voloshynski chytannia, materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (s. 145–152). Instytut pedahohiky Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].
- Molochko, S. R. (2016). Vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaiemozviazku z muzychnym mystetstvom u svitli idei Nily Voloshynoi [The Study of Ukrainian Literature in Relation to Musical Art in the ideas of Nila Voloshyna]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Seriya «Pedahohichni nauky»*, 140, 248–252 [in Ukrainian].
- Movchan, R. V., Molochko, S. R., Drozdovskiy, D. I., Kovalenko, L. T., Fasolia, A. M., & Tsymbaliuk, V. I. (2017). *Ukrainska literatura. 10-11 klasy: Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Ukrainian Literature. Forms 10-11: The Curriculum for General Education Institutions]. <https://>

- svitliteraturu.com/board/programi/programa_z_ukrajinskoji_literaturi_dlja_10_11_kl_riven_standart_u_2017/3-1-0-295 [in Ukrainian].
- Shkilni pidruchnyky [School Textbooks]. (2022). https://pidruchnyk.com.ua/5klas/ukr_literatura5/ [in Ukrainian].
- Ukrainska literatura. 5-9 klasy: Navchalna prohrama dlja zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Ukrainian literature. Forms 5-9: The Curriculum for General Education Institutions]. (2017). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> [in Ukrainian].
- Voloshyna, N. Y., & Zhyla, S. O. (2004). Tvory sporidnennykh haluzei mystetstva na urokakh literatury [The Works of Related Fields of Art at the Lessons of Literature]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*, 2, 2–5 [in Ukrainian].
- Yatsenko, T. O. (2020). Mystetskyi kontekst v onovlenomu zmisti suchasnoi shkilnoi literaturnoi osvity [The Artistic Context in the Updated Content of Modern School Literary Education]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Pedahohichni nauky»*, 48, 238–245. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722004/> [in Ukrainian].
- Yatsenko, T. O., & Shevchenko, Z. O. (2012). *Khudozhnia literatura v konteksti svitovoi kultury* [Fiction in the Context of the World Culture]. Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Yatsenko, T. O., Pakharenko, V. I., Slyzhuk, O. A., Tryhub, I. A., Kachak, T. B., Kyzylova, V. V., Ovdiichuk, L. M., Diachok, S. O., & Makarenko, V. M. (2023). *Ukrainska literatura. 5-6 klasy: Modelna navchalna prohrama dlja zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Ukrainian Literature. Forms 5-6: The Model Curriculum for Institutions of General Secondary Education]. https://drive.google.com/file/d/1NjyC96_f3hglHcWCTP6Q2ixXJv3ehlxb/view [in Ukrainian].
- Zhyla, S. O. (2004). *Teoriia i praktyka vyvchennia ukrainskoi literatury u vzaiemozviazkakh iz riznymy vydamy mystetstva u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly* [Theory and Practice of Studying Ukrainian Literature in Relation to Various Types of Arts in Senior Classes of a Comprehensive School]. Desnianska pravda [in Ukrainian].
-

Стаття надійшла до редакції 20.06.2024